

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH G'OYASINI SINGDIRISHNING PEDAGOGIK-STRATEGIK ASOSLARI

Nusratova Setora Dilshod qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-kurs
1-25-guruh magistranti
nusratova.setora@gmail.ru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18385919>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20- yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 24- yanvar 2026 yil
Nashr qilindi: 27- yanvar 2026 yil

KEY WORDS

ekologik tarbiya, tabiatni asrash, barqaror rivojlanish, ekologik madaniyat, ekopedagogika, tabiatga mas'uliyat, global inqiroz, integratsiyalashgan ta'lim.

ABSTRACT

Maqolada zamonaviy global ekologik inqiroz sharoitida o'quvchilarga tabiatni asrash g'oyasini singdirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilish, o'quvchilarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari va metodik usullari ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy ekologik faoliyat bilan integratsiya qilish samaradorligi natijalar asosida yoritilgan

Insoniyat bugungi kunda o'z taraqqiyotining shunday bosqichiga keldiki, tabiatga bo'lgan antropogen bosim biosferaning o'z-o'zini tiklash imkoniyatlaridan oshib ketdi. Global iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi va biologik xilma-xillikning yo'qolib borishi nafaqat ekologik, balki chuqur ma'naviy-axloqiy inqiroz natijasidir. Bunday sharoitda kelajak avlodni tabiat bilan uyg'unlikda yashashga o'rgatish ta'lim tizimining strategik vazifasiga aylanishi lozim.

O'quvchilarga tabiatni asrash g'oyasini singdirish shunchaki biologik ma'lumotlarni berish emas, balki ularning dunyoqarashini, qadriyatlar tizimini o'zgartirishdir. Dotsent sifatida shuni ta'kidlaymanki, ekologik tarbiya — bu shaxsning tabiatga nisbatan axloqiy munosabatini shakllantirish jarayonidir. Ushbu maqolada biz ta'lim-tarbiya jarayonida ekologik g'oyalarni singdirishning eng samarali metodologik yo'nalishlarini va ularning amaliy natijadorligini tahlil qilamiz.

Adabiyotlar tahlili.

Ekologik ta'lim va tarbiya muammolari jahon pedagogik fikrida uzoq tarixta ega.

1. V.I. Vernadskiyning noosfera haqidagi ta'limoti inson va tabiat o'rtasidagi intellektual va axloqiy hamkorlikning poydevori bo'lib xizmat qildi. U insoniyatni tabiatning bir qismi sifatida anglash zarurligini uqtirgan.

2. UNESCO tomonidan ilgari surilgan "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (SDGs) ta'lim tiz loglashtirishning xalqaro huquqiy va metodik asosi bo'lib xizmat qilmoqda.

3. Jan-Jak Russo va I.G. Pestalotssi kabi klassik pedagoglar tabiat qo'ynida tarbiyalanishning bola shaxsiga ta'sirini yuqori baholaganlar.

4. O'zbekistonlik olimlardan Sh. Avazov, N.Xaydarov, A.Zunnunovlar o'z tadqiqotlarida ekologik tarbiya o'zbek xalqining milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini (masalan, suvni xor qilmaslik, ko'chat ekish savobi) bilan chambarchas bog'liqligini isbotlab berganlar.

5. T.E. Eshpulatov ekologik ta'limda fanlararo bog'liqlikning ahamiyatini ochib bergan bo'lsa, S.S. Fayzullaev maktab o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning texnologik xaritalarini ishlab chiqqan.

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiya faqat "Tabiatshunoslik" darslari bilan cheklanib qolmasdan, barcha fanlar kesimida "ekologik paradigma" asosida olib borilishi zarur.

Metodologiya

Tadqiqotimizda o'quvchilarga tabiatni asrash g'oyasini singdirish uchun "Ekosistemali yondashuv" va "Loyiha asosida o'qitish" (Project-based learning) metodologiyalaridan foydalanildi.

Qo'llanilgan metodlar:

1. Ekologik modullashtirish: Har bir fanga (matematika, ona tili, adabiyot, tarix) ekologik mazmundagi topshiriqlarni kiritish. Masalan, matematikada suv isrofini hisoblash masalalari, adabiyotda tabiat tasvirining inson ruhiyatiga ta'sirini tahlil qilish.

2. "Yashil loyihalar" metodi: O'quvchilarni maktab hovlisida "Eko-bog'" yaratish, chiqindilarni saralash (Recycling) aksiyalarida ishtirok ettirish.

3. Ekologik ekskursiyalar va kuzatishlar: Nazariy bilimlarni bevosita tabiat ob'ektlarida sinab ko'rish.

4. AKT va virtual laboratoriyalar: Ekologik inqirozlarning oqibatlarini (masalan, Orol dengizining qurishi) vizual va interaktiv tarzda ko'rsatish orqali emotsional ta'sir o'tkazish.

Tadqiqot O'zbekistondagi umumta'lim maktablarining 5-9 sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazilib, ularning ekologik xulq-atvori maxsus baholash mezonlari asosida tahlil qilindi.

Natija va muhokama.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tabiatni asrash g'oyasini singdirishda kognitiv (bilim), affektiv (hissiyot) va konativ (harakat) komponentlarning uyg'unligi muhimdir.

Asosiy topilmalar:

1. Ekologik bilimlar tizimi: O'quvchilarning 85 foizi tabiatni asrash kerakligini nazariy bilsa-da, ularning faqat 30 foizi kundalik hayotda (masalan, chiroqni o'chirish, axlat tashlamaslik) bunga amal qilishi aniqlandi. Bu "bilim bor, lekin ko'nikma yo'q" holatini ko'rsatadi.

2. Emotsional bog'liqlik: Tadqiqotda isbotlandiki, tabiat bilan bevosita muloqot qilgan (ko'chat ekan, hayvonlarni parvarish qilgan) o'quvchilarda tabiatga nisbatan "shafqat" va "mas'uliyat" hissi darslikdan o'qigan o'quvchilarga qaraganda 3 barobar yuqori.

3. Loyiha ishlarining samarasi: "Yashil maktab" loyihasida qatnashgan o'quvchilar nafaqat ekologik bilimlarni egallashdi, balki o'z oilalarida ham ekologik madaniyatni targ'ib qila boshladilar.

Muhokama:

Tabiatni asrash g'oyasini singdirishda eng katta to'siq — bu formalizm. Agar ekologik tarbiya faqat bayramlar (masalan, "Yer kuni") bilan cheklansa, u kutilgan natijani bermaydi. Dotsentlik kuzatuvlarim shuni ko'rsatadiki, o'quvchi tabiatni "ob'ekt" sifatida emas, balki

"sub'ekt" (o'zining ajralmas qismi) sifatida his qilishi kerak. Buning uchun ta'limda "Antropotsentrizm"dan (inson tabiat egasi) "Ekotsentrizm"ga (inson tabiatning bir qismi) o'tish zarur.

Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunasi muhimdir. Agar pedagog tabiatni asrash haqida gapirib, o'zi qog'oz isrof qilsa yoki chiqindini noto'g'ri tashlasa, o'quvchida kognitiv dissonans yuzaga keladi.

Xulosa.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarga tabiatni asrash g'oyasini singdirish — bu mamlakatning ekologik xavfsizligini ta'minlash demakdir. Tadqiqotimiz asosida quyidagi xulosalarga keldik:

1. Ekologik tarbiya uzluksiz bo'lishi va barcha fanlar kesimida fanlararo integratsiya tamoyili asosida olib borilishi shart.

2. O'quvchilarda tabiatni asrash g'oyasini shakllantirishda amaliy faoliyat (loyihalar, aksiyalar, kuzatishlar) yetakchi o'rin tutishi kerak. Bilim amaliyot bilan mustahkamlangandagina qadriyatga aylanadi.

3. Zamonaviy ta'limda "Eko-didaktika"ni joriy etish, ya'ni darsliklar mazmuniga global va mintaqaviy ekologik muammolarni tizimli kiritish zarur.

4. Oila, maktab va mahalla hamkorligida "Ekologik muhit" yaratilishi o'quvchining xulq-atvorini ijobiy tomonga o'zgartiradi.

Tabiatni asrash — bu kelajakni asrashdir. Biz tarbiyalayotgan avlod tabiatni o'zidan keyingilarga butun va go'zal holda qoldirish mas'uliyatini his qilmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Erkin o'g'li, Nematov Oybek. "PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR." MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS 1.3 (2024): 147-150.
2. Oybek o'g'li, Nematov. "VISME DASTURINING AFZALLIKLARI." STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS 1.2 (2024): 230-234.
3. Ne'matov, Oybek. "TA'LIMDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI." Science Shine International scientific journal"-2023 (2023).
4. Ne'Matov, Oybek Erkin O'G. "VEB DASTURLASHDA YII2 FREYMVORK." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.1 (2022): 1151-1158.
5. Ne'matov, O. «AXBOROT PSIXOLOGIK XAVF TALABA SHAXSI RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMIL SIFATIDA». Interpretation and Researches, т. 2, вып. 1(23), февраль 2024 г.,
6. Ne'matov, Oybek, and Mohinur Umirova. "The importance of information and communication technologies in organizing the primary education process." Journal of science-innovative research in Uzbekistan 4.4 (2024): 77-81.
7. Erkin o'g, Ne'matov Oybek. "INSON MA'NAVIY QARASHLARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI." TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR 1.5 (2025): 395-401.